

Шс (2-42)

14-59

Т. МІКУТЕНКО

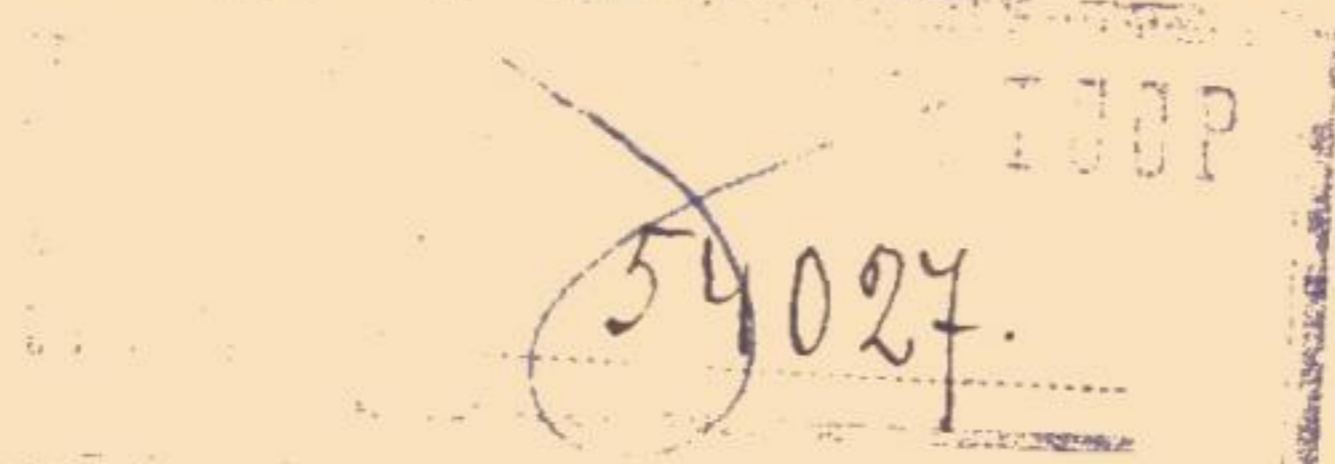
ВОГНИ

ПОЕМА

ΔΕΡЖΑΒНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

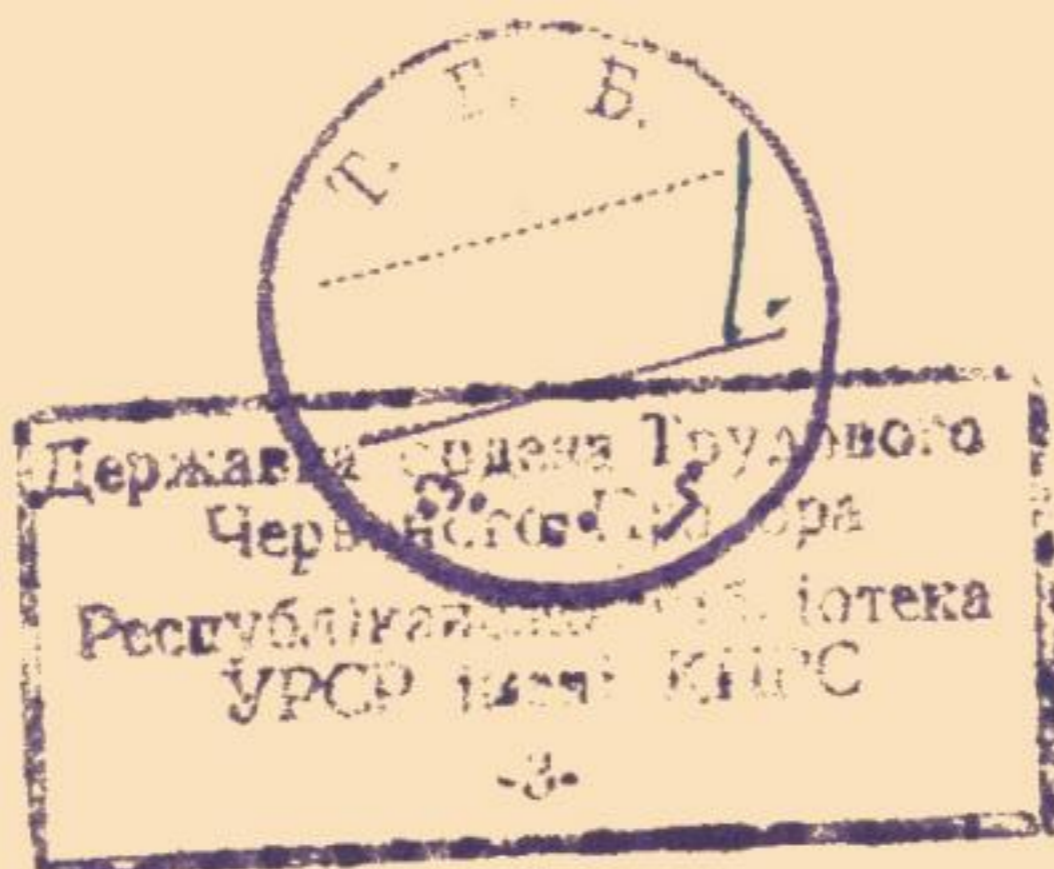
І. МИКИТЕНКО

ВОГНІ

ПОЕМА

2625887

РЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
РАЇНИ 1927

Укрголовліт № 1638. 1927.

Зам. № 1723.

Тираж 2000.

Першому Десятиріччю

Чуєш — сурми заіграли...

Гори, гори, ясна декадо!
Кують непереможні ради
із днів нових тобі вінець.
Та знаєм: бурям не кінець...

У дні смертельної бравади
на клич прийде новий боець!..
Паде востання грім свинець!..
Гори ж, гори, страшна декадо!

Вдивляюся
в далекий слід...
О, пісне бурі, де ти, де ти?..
Прийди! Грими, дзвени, як мідь,
як сталь, гартована в багвети
вогнями й муками століть!

І, може, я в тобі знайду
ті дні,
забуті, неповторні,
коли у ніч
глуху,
руду,
в старому,
дикому саду,
сокири кров пускали чорну . . .

Як праці люд вставав в огняк
в дні воскресіння України,
й на власних м'язах і костях
новий мостив їй шлях
крізь смерть
та крізь
руїни . . .

О, пісне бурі, де ти, де ти?
Прийди! Грими! Дзвени, як мідь,
як сталь, гартована в багнети
вогнями й муками століть!

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

I

На Ганчарівщині — тополі
і кладовище на горі;
глибокий вколо нього рів,
де трави пахнуть, наче смоли.

Там далі — тин і сивий сад,
за садом — хата і стодоли...
(Ні, не повернеться назад
до куркулів воно... Ніколи!).

В саду і яблуні, і сливи —
землі неораної дар.
І на подвір'ї сам Ганчар
сидить: кремезний і щасливий.

Бо що йому? Землі до біса.
(Хоч сам не сів, не оре
Винбарі ковані в залізо
і він з засіків лиш бере)...

Та що йому? Село не писне,
бо голе все, та ще й дурне.
Лиш, може, погляд ненависний,
як хто, мов каменя, жбурне.

То все пусте. Не варто слова.
А ось Олену, жінку взяв,
бодай би грім її скарав,
узяв прокляту в любови...

Було обшарпане... Ну, голе!
Лиш то і користь, що краса...
(Ті очі! Плечі!.. А коса!..)
Прийшов і взяв... Купив за поле...

Найняв музиків аж чотири,
а що накликав мужиків...
Та, мов ті птахи в дальній вирій,
цей день весільній одлетів...

Ганчар закрутить грубий вус,
рябе лице своє потьмарить,
сидить і мовчки, глухо марить:
„А все любови не діждусь...“

Не дякує Олена — плаче...
(Який противний цей Яким!
І що ж подієш ти в лихим
тим серцем вільним та гарячим?..).

Вона кохала. О, Якиме,
якби ти знав! Якби ти знав —
перед всіма, що в, святими
себе від неї б відцурав...

Та ти надіявся : забуде . . .
В розкошах тіло розцвіте,
наверне серце на дітей
і з наймички та будуть люди.

Ти помилився. Дні і ночі
Олені стиснуті уста.
І кров під шкірою густа
переливається пророче . . .

Ти мавш право обіймати —
ти їй законний чоловік,
і навіть . . . знов (на другий рік)
Олена, як на лихо — мати.

Але своїх забудь не може.
Лиш крик затисне : стережись!
І чорний блиск, як тінь на рожі . . .
Він певне вибухне колись.

— Потіш братів... (Снага і піна...)
Олено! Чу! Піди сюди...
Перед столом! І на коліна!!
Хоч раз Якому догоди...

І він закрутить грубий вус,
налеться кров'ю ряботиння...
— Нехай хоч тим задовольнюсь,
вволи хоч це мов хотіння...

Брати всміхнулись: „вже й Яким!..“
(Жагу від батька взяв на спадок...)
Чи то ж бував такий випадок,
щоб не корялись перед ним?..

Вишнівка з тикви потече,
як кров густа, на скатертину.
— Ставай, кажу... моя дружино...
Дивись на нас, не зводь очей...

Ставала... Й гніву, а не влоти
вмістити груди не могли.
Покинуть? Так сказати просто.
Коли ж „закон“ до купи злив...

Ганчар поб'є її камінням
(нехай лише покине двір...),
Він пустить чорний поговір,
уб'є навіки їй сумління...

Ставала... І в німій ровпуці
вогнем пашіло їй лице.
— Якиме, володарю куций,
ох, як заплатиш ти за це!..

III

І так жили. Що - дня Олена
гострила гнів та все кляла:

і сад, і яблуні, і клени,
і дітей, що Ганчару дала.

Вони росли, казали: мамо,
а потім перейшли на „мать“...
О, чом таке воно незнане,
що буде з нами? Чом пільма?

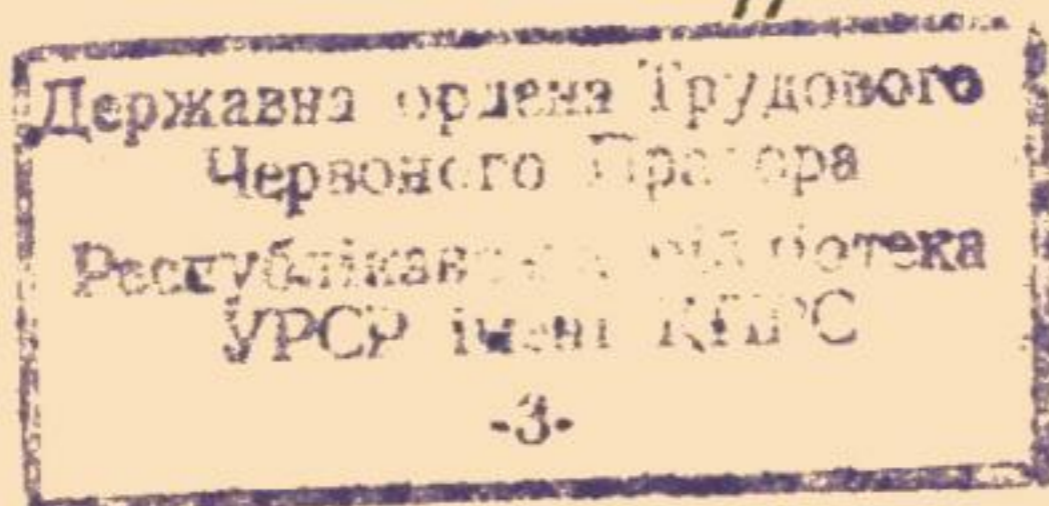
Була б притиснула до циці,
щоб захлинулось в молоці,
щоб не було! Щоб не росли ці
два лобурі, як жеребці...

Тепер сини — йому підмога.
І навіть погляд їм такий...
Олена ж гляне на дорогу —
ідуть похмурені дядьки...

Проходять повз. Очей не зводять...
„Забагатіла!.. Бач яка...“

Л.С.С.С.С.С.

17

І стане їй до муки шкода
і переказув батькам:

„Ви ж продали... А він купив...
Та чом мене ви не спитали?..“

Сини ж росли та підростали
та кожний із Олени кпив...

Яким до них і заговорить...
І порегочуть вони втрюх,
коли татуньо на заповри
за шкоду маму кида в льох...

Забули вже й кавати „мамо“.
Лиш тільки: „Ну, там. Їжте... Ви...“
А в серці материнім — яма...
і гнів, ніяк не задавить.

IV

Знов пригадалось : дні, зливни . . .
Не раз застукувала ти,
як ми в саду трусили сливи
й ховали потім під хрести.

А ти не сердилась . . . Дивилась
(а в очах стомленість і біль) . . .
Нас тільки хлопці твої били,
отой Свиридько та Василь . . .

І ми не знали : чом Олена
на нас собак не нацькує ? . .
(Ой, реготали, мов шалені,
і знову брались за своє . . .).

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

V

Давно пройшло. Пішло в непам'ять.
І на дев'ятій аж весні,
коли нові гримлять пісні
і по - новому словословлять,
ти знов зустрілася мені.

І невідомо... Хто... Ізвідки...
(бо зовсім, зовсім не така).
Щось промовля робітникам...
ті слова на камінь гулкий —
неначе стук залізняка.

В президії в'їзду... То постать її...
І скрикнув нежданно:
— Олено!

Та як же це ви? Звідкіля? З Баглаїв,
де яблуні, берег і клени?..

У вас же хазяйство...

Ну, як же це ви,
що з нами в театрі гучному?

Де ж хутір далекий
і край степовий,
і сад ваш густий яблунувий?

Їй зморшки рясні
(тінь упертих очей)
заграли ясно - променясто:

— Немав! — сказала. І так гаряче
згучали слова урочисті.

— Немав хазяйства... Нема й Ганчара...
І я вже тепер не Ганчарка.

Це, бачте... сказати би... цілий тарарам...
(здрігнулась...)
і в очах мов хмарки.

А в залі музика Олену віта,
над нами звисають знамена.
Рясніють і пахнуть червоні жита...
Колосся хвилює — Олена.

Рукою відкине хустину... Іще...
Упало на плечі волосся.
І знову гарячим, бурунним дощем
те слово її пролилося.

Тоді ото я так нежданно її
побачив і скрикнув:

— Олено!

Та як же це, як? Звідкіля? З Баглаїв,

Та, бачте, це довго...
(і, наче в туман,
обличчя гаряче скилила).

— Тоді, як почула я вперше оце:
„Повстаньте голодні і гнані!“
Так тьохнуло серце... І наче в лице
хтось радісний лагідно глянув...

— Та ви ж не голодні, Олено, були...
Було усього вам доволі...
Вам поле оралось, сади вам цвіли,
вночі шелестіли тополі...

І знову здригнула... Розсипала жар.
Між пальців зожмакала хустку...
— Жартувеш, ти хлопче! Де пасся Ганчар,
там стала руїна і пустка...

— Тоді, як летіли ті сонячні дні,
і серце лиш вперше заграло,
як вибухнув скований, праведний гнів,
як наші загони вставали...

Тоді мені ясно: до мене цей крик,
бо всенько життя я рабою...
Ганчаре, мій кате! Вже днів тих
старих
тобі не побачить зі мною...

VII

З'їзд зачинявся — гімном шумів.
Бадьорі йшли делегати.
В кожного в серці —
ті гасла живі
і в кожного очі — плакати!...

Іду за Оленою швидко услід.
А мислі натягнуті дзвінко :
о, ні, це не сон, не фантазії
плід
оця несподівана жінка !

Нас ніч охопила. Ішли ми кудись
(Куди нам слова ті провести ?..).
По вулицях дзвінко трамваї неслись
і діти кричали :
„І - в - вв - в - сть - я“ . . .

Там, де ліхтар на розі тихо
похитує, цілує брук,
не заважав нам дальній стук.
Вогні піднесеного духа
перетинали тиски рук.

Я слухав і горів затято.
Переливала свій вогонь...
І пламеніли біля скронь
шаблі і посвисти бандитів,
і кров між прорізів долонь,

і дні, що відгріміли дико
в епоху бур, повстань, боїв...
І гнівний похід торбарів
на ненажер, на ситих дуків
передо мною прошумів...

— Було це так... Коли б згадати...
Та пам'ятавш перші дні,
коли із фронту йшли садати...
кляли Керенського одні,
а інші — ні...

Було ще темно,

тривожно, сумно... И раптом ось :

Вставайте, гей !

Діліте землю !!

Панів вбивайте !!!

Зайнялось...

І покотилось...

І пішло...

І загриміло всюди, всюди...

Перемішалось село...

Почула я, що воля людям...

І так вастукало, забилося

у мене серце... Ще не вмер

навіки гнів мій... Сили-сили

в собі почула я тепер...

Мій батько вмер в панів Довбаків...

Так нагло вмер... Мене ж узяв

Ганчар. Була я за собаку...
Та ні, і собака спокій мав,

а я... Те знають тільки стіни...
Він замикав од мене все...
Перед гостями на коліна
мене він ставляв... До гусей

на цілу ніч... щоб стерегла...
у хлів зачинить... Ну, проклятий!
Тобі я сили віддала,
тобі, невивершений кате,

і ще синів тобі плодила,
що потім з батьком в банду йшли...
Зате ж! Я все, я все спалила!
Нема! Ні яблунь, ані слив...

Нема стодол!.. Згоріли!! Димом
пішло за вітром — хата й двір...

Свого ж хазяїна Якіма
(а так — хазяїн! та це й звір)

Його я власною рукою
з його ж одрізу —

раз!

і два!

Лежи, Ганчаре! Не вставай,
щоб попрощатися зі мною...

... Ти наказав мені сидіти,
гадав, що пес на ланцюгу! —
не вірветься. Й тоді ти
з Василем у ліс загув...

А тут...

Летіли, мчали бурі...

З панів Довбак лишився дим...

Повстали Драна

і Баюри,
і кривь вогонь нові ряди
ішли під місяцем...

Блищали
вночі лопати і ключки...
і біля двору твого стали...

— Виходь, Якиме!

— за ланки,

— за нашу кров,

— за піт гарячий,

— за одробітки,

— за дітей

давай нам відповідь!..

І наче
гула земля...

— Чом стоїте? —
хтось крикнув...

— Бий!.. Заходь кругом,
бо він не вийде...

— Десь сховався!?.

А я сиділа за вікном,
і в серці біль останній рвався.

Свиридько кинувся до мене:

— Там ваші дядько! Ваші всі...

З Баюрів люди... Ма-мо! Нене!

Рятуйте! Вийдіть та просіть,

може, помилують... а я

подамся в ліс... до батька... мамо...

І затрусився, і зів'яв.

Бо мати крикнула:

— Не з вами...

Не по дорові, хлопче, нам...

Його ні краплі не жаліла . . .
Ця Гавчарівщина, вона
Убила жаль . . . лишилось тіло . . .
І то була така Олена,
які стоять за ворітьми . . .
які ідуть . . .

І гнів шалений,
мій гнів воскрес в єдину мить.
За батька, за своїх дідів,
що десь на панщині вмирили,
за всіх жінок, що від катів
і від дітей їх лиха узнали,
за все! За все, та ще й за себе
я прокляла їх . . .

До людей
я вибігла.

Затихли...

Небо

десь від пожеж було руде.

У полі тихо.

На гробках —

хрести на місяць.

На тополі

затріпотів, завивав птах...

А люди ждуть... І кося голі

не дзенькають...

— Кажи, Ганчарко,—

промовив дядько,— де Яким?

(В обличчя блиснула цигарка

і димом пихнуло крутим...).

— Нема Якима... Він утік...

Він десь на вас готує кару...

(І разом блиснули круті
їх вила...).

- Не втечеш, Ганчаре!..
- Кажи, Олено! Чувш?.. бо!..
- Ми з ним розплатимось!..
- Ми вловим!..

А я під ожеред соломи
вже підкладаю коробок
із сірниками й швидко тру,
в середини сухої смичу...
І перший блиск мені в обличчя
осяяв путь мою стару.

— Нема Якіма! Хай не буде
й його проклятого кубла!..

І зашуміли буйно люди,
аж знов земля мов загула...

А за соломою — стодоли,
комори, хата і хліви...

— Була колись Олена гола,
то й знову голою живи...

А ні — туди! Де невідоме!
Де, може, і справді є життя.
Нема тепер у мене дому...

А заграви гудуть, шумлять,
а люди кинулись до коней...

— Немає коней!!

— Взяв Ганчар!!

І тільки стукало у скроні
та серце рвалося до хмар...

Від блисків поле й клени видко,—
немов шкварчада кров на них.

І раптом крик.

З вогню — Свиридько...

Немов із серця мого :

зник...

Перелякався він. Подавсь до тата.

А по селу тривожний дзвін...

(Вже розгорілась добре! хата...).

А з лісу — Ганчарів загін...

... Кричать,

гудуть

— Рубайте клени!..

— Добру ж не гинути дарма...

— За нами, наймичко Олено!..

— Тепер ти з нами, не сама...

... За ворітьми

жівки

товпою :

— Диви! Сказилася стара...

- Несе одріз!
- Кладе набої!!
- Це зустрічати...
- Ган - ча - ра!!!
- Ха - ха!
- Га - га!!!
- Го
- го!!!
- Го
- го!!!

Палажкотіли,
мсв
вогонь...

А він —
попереду свого
загону мчить... І коло скронь
набрякли жили й чуб кудлатий,

без картуза,
рудим кущем
розвіявся...
— Гей, не вбивати! —
хрипить...
— Падлюку! Запечем
її живою, як картоплю...
І вже од коней пара б'є,
з роздутих ніздрів — кров і соплі,
й землі під ними не стає...
Ввірвались...
Шлях вагородили...
— Бий з рову!
— Браття!!
— Гай!!
— Вперед!!!
Шлях перерізали, змісили...
І хто кого — не розбереш...

О, як стоїть в борні голота!
— На смерть!..
І кинулись на них.
Вогонь в руках, вогонь із рота...
Поки останній не затих...
Тільки Василь на кладовищі
страшні прокльони прокричав
і зник...
Все вище, вище
вогонь здіймався і сичав,
мов над червоним попелищем
удар і блиск меча...

Я обернулась... Чий це стогін?...
— Сини мої!.. Сини...
... Зіп'явсь на перебиті ноги...
Іде з жагою сатани...
І божевільно:

— Де Олена??
— Я тут, хазяйне!.. Стій, Ганчаре!!

... З одрізу вибухом зеленим
останнє —

гах!!!

І прямо в жар
розскочилися черепки,
і зашкварчав, як сало, мозок.
Немов гора — надувсь Яким...
і задимився...

По дорозі
від грізних вил і дзеньк і полиск:
рушає в путь моя рідня,
моя тепер єдина доля...
І я скакаю на коня
і поруч з дядьком в путь незнану
з піснями месників веду...

Куди приїду? Де я стану?
Де смерть нежданиую знайду?..
О, не було думок ~~т~~ривоожних,
бо йшло нас стільки голях душ!..
А поле — дальнє і порожнє
і в небі зляканість і глуш...

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

VIII

Ми йшли і йшли. Несли пожежі,
Не зупиняймося ні на мигь.
Нехай конає, хай горить...
Бо знову пузо розпережуть
і розсупоняться пани...

Ми наступили на лани,
а вдалені такі країни...
Дійдем, сказали ми, і до них...
Так бийся ж, бийся до загину,
коли не хоч рабою жить !

Хай на фронтах бойці червоні
рубають в поривах весни,
ми тут фургони, збіжжя, коні
і хліб збираємо для них.

Ти може син якого пана?
А може панський посланець?..
Гуляй, душе розбійно - п'яна,
але настане й твій кінець...

Умреш, як всі твої, без суду.
Кипить, вирує наша лють...
Уже давно багнета ждуть
твої залляті кров'ю груди.

І знов шугавмо по селах.
Дрижать дороги і степи...
Душа, мов той безодній келих,
з якого ще ніхто не пив...

І це лиш вперше... Буря й сонце!
І знов, і знов тривожна путь...
Ні! Не загинуть, не помруть
весни і волі оборонці...

Х

І раптом банда. До ревкому...

Шаблями — блись!

— Труси!!! Труси!!!

Підкови крешуть об підкови...

— Ревкоме!.. Де ти, сук - кин син!..

А отаман:

— На бога й чорта!

Шукай проклятих бунтарів...

Ковня здіймає дибки гордо...

А ніч розстріляно вгорі

зідка набоями... Грпмить

копитами тривожно...

— На смерть летіте, неможні!

На смерть за те, щоб жить...

Бо вже з гвинтів розбито двері,
вже над ревкомом гоготить...
Дзвенять шаблі... І свіг паперів
в огні звивається, тріщить...

Хтось поливає гасом жито...
Хтось кида віхоть...

... Ватажок!!

Це хто?? Хрипить, кричить бандитам!

— Шукай Олену!..

Ватажок!..

Хто він?? Бандите нещасливий,
це ти ставш нам на межі!..

Та в ще кулі незрадливі
в мовму вірному ружжі...

— Шукай Олену! На кілок
її надіну!..

Я ровдери її!! Шукай!!!

Нам пропадати все єдино.
На смерть, Олено! Йди! Гукай!

І збройно враз моє село
на двір, прожогом загуло,
в повітрі свиснули сокири,
вальнули

всі,

в єдинім вирі,

в страшному пориві —

— вогонь!

Гасить бандитськими тілами...

Хриплять, іржуть, вмирають коні
й бандити в коней під ногами...

— Стій!!.

... Отаману крутять руки.

— Василю! Ти?!!
Це ти Чурет?!!

А тут у скроні глухо стука
важкої крові дикий мед...
Мій син... Мій син... Я знала, чула
той дикий голос твій: „Труси“...
Чому ж я й досі не забула,
як був маленьким мій Василь?..

Як він безгрішними очима
колись (давно) до мене грав...
Поки не зріс на Ганчара...
(І чуб такий, як був в Якіма...)

... Хтось підійшов:
— Якої карі?..
Другий: — Та в лоб!

Третій: — Сокирою!

Четвертий: — І вже??

— За кров? За жито?

За пожари —

убити раз лише??

П'ятий: — Суди, Олено. Твій синок...

Як Ганчара не пожаліла...

А в нього лоб, мов крейда, білий...

Між руки вкручено клинок...

Стоїть, хитається і наче

життя розмірює своє...

Ні, не благає він, не плаче,

лиш погляд кудас звірячий

і раптом в суддів він плює...

Плювок солоний і гарячий,

він обпалив мені лице...

Хтось замахнувся топірцем...
— Прощайся, виродку собачий!

І знову я тоді відчула,
що світ на світ повстав в боях...
У серці смерть — шаленим гулом...
Та смерть: хоч їхня, хоч моя...

І одвернулась...
Чую стук...
Об кістку хряснуло жало...
І потім сотні чорних рук...
махнули...

Й попливло
червоним сном перед очима...
Вже більш не бачила нікого...
Бо навіть тінь того старого

пішла
навіки
за Якимом...

ХІ

Давно поблідли ліхтарі,
над містом прокидався ранок
і сонця щерблений рубанок
скривавив голову зорі.

Ми розійшлися. Чорні очі
похмуро блискали з орбіт...
А може сон?.. Тривожний міт
ця постать буряна жіноча?..

Ні, я ще бачу рух грудей
і чую поклики надхнені —
це та, вона, у шум буденний
тепер урочисто гряде!

Благословляю буйний слід
і дні нові, що йдуть за ними
з минулих бур, огнів і диму
до радісно - ясних побід.

І, може, знов, як буде клич,
як захитаються кордони
і підемо трощить корони,
ти знов піднімеш грізний бич...

Ти знову будеш на коні...
Тоді всміхнись мені привітно —
ми разом понесем побідно
останні грози і вогні.

Задумано 1919
Писано 1925 — 1927 р.р.
Одеса — Харків

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

ВИДАЄ

УКРАЇНСЬКУ КЛАСИЧНУ ЛІТЕРАТУРУ

ТВОРИ

Котляревського, Шевченка, Куліша, Гулака -
Артемовського, Федьковича, Марка Вовчка,
Нечуя - Левицького, Франка, Панаса Мирного,
Кобилянської, Коцюбинського, Грінченка.

ТВОРИ ПИСЬМЕННИКІВ НОВІТНЬОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тичини, Хвильового, Сосюри, Головка, Еллана,
Досвітнього, Поліщука, Івченка, Косинки,
Панча, Любченка, Підмогильного, Сенченка,
Микитенка та інших.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КНИГОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2 Радянський пров., 2

294281

